

תכלה שנה וקלקלותיה

תכלה שנה וקלקלותיה, תחל שנה וברכותיה:¹

מסכת מגילה דף לא עמוד ב – התוכחות של סוף ספר דברים

תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבתשנה תורה קודם ראש השנה. מאי טעמא? אמר אביי ואיתימא ריש לקיש: כדי שתכלה השנה וקלקלותיה.² בשלמא שבמשנה תורה איכא, כדי שתכלה שנה וקלקלותיה, אלא שבתורת כהנים, אטו עצרת ראש השנה היא? - אין, עצרת נמי ראש השנה היא, דתנן: ובעצרת על פירות האילן.³

מדרש תנחומא פרשת נצבים סימן א – יש לכם עמידה

אמר חזקיה בנו של רבי חייא: למה נסמכה פרשה זו לפרשת קללות? לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר אחת או שתים שנאמר בפרשה זו חוץ מארבעים ותשע שנאמר בתורת כהנים, מיד הוריקו פניהם ואמרו: מי יכול לעמוד באלו? מיד קרא אותן משה והיה מפיסן ... וכך אמר להם משה לישראל: אע"פ שהיסורין הללו באין עליכם, יש לכם עמידה. לכך נאמר: "אתם נצבים היום כולכם".⁴

רא"ש מסכת מגילה פרק ד סימן י – היכן מסתיימת תוכחת משנה תורה?

שאלו לרבינו נסים: למה מחלקים אתם נצבים ופרשת וילך שהן קטנות כשיש ב' שבתות בין ראש השנה לחג וקורין פרשת נצבים קודם ראש השנה ופרשת וילך אחר ראש השנה, ולא חלקו ראשי המטות ומסעי שהן גדולות? והשיב לפי שיש באתם נצבים קללות שקלל משה את ישראל ורוצים לסיימם קודם ראש השנה. ולא נהירא.

¹ אמרה זו שגורה בפי כל ואף מופיעה במודעות ברכה ובכרטיסי ברכה (שחידושי הטכנולוגיה: טלפון ופקס – הרחיקום, וכעת: האינטרנט והדו"אל והווצאפ והרשתות החברתיים - החזירים) ששולחים איש לרעהו בחלופי השנה היוצאת ופרוס השנה החדשה. אחד מביטוייה הוא הפיוט 'אחות קטנה תפילותיה עורכה' שאומרים אותו בתחילת תפילת ליל ראש השנה (נראה פיוט זה להלן). שח לי פעם יהודי יקר שקשה לו לומר ברכה זו משתי סיבות: לשעבר ולעתיד. לשעבר, גם אם היו בשנה שחלפה פגמים וקלקולים, קשה לו לכנותם בשם קללות שמשמע בהן שמישהו קלל אותנו. ולעתיד, האם אין בברכה זו מעין גלגל חוזר ושטר לעתיד שגם בשנה הבאה עלינו לטובה תהיינה קללות שהרי בע"ה אם נזכה להגיע לסופה, שוב נאמר "תכלה שנה וקלקלותיה". מהדברים שלהלן נמצא אולי מזור לא רק לאותו יהודי, אלא לקללות וקלקלות כולנו.

² תכלה שנה וקלקלותיה – זהו נוסח חז"ל. אך הכוונה, לא לדברים הרעים שקרו במשך השנה, אלא לסדר קריאת פרשיות התורה. גמרא זו היא המקור לכלל בלוח העברי שפרשת נצבים (או נצבים-וילך כשהן מחוברות) לעולם חותמת את השנה. ראו רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יג הלכה ב: "עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין קללות שבספר ויקרא קודם עצרת ושבתשנה תורה קודם ראש השנה. והמנהג הפשוט שיהו קוראין במדבר סיני קודם עצרת, ואתחנן אחר תשעה באב, אתם נצבים קודם ראש השנה, צו את אהרן קודם הפסח בשנה פשוטה". ראו כמו כן שולחן ערוך אורח חיים סימן תכח: "לעולם קורין צו את אהרן קודם פסח בפשוטה (בשנה פשוטה שאינה מעוברת) ... ולעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם עצרת, תשעה באב קודם ואתחנן, אתם נצבים קודם ראש השנה ... וסימן לפשוטה: פקדו ופסחו, מנו ועצרו, צומו וצלו, קומו ותקעו". אבל שימו לב שבגמרא במסכת מגילה לא כתוב במפורש פרשת נצבים, רק "קללות שבמשנה תורה". ואפשר לשאול: לאילו תוכחות וקללות מתכוונת הגמרא? לאלה שבפרשת כי תבוא או שמא גם לאלה שבפרשת נצבים (החצי השני של פרק כט)? האם פרשת נצבים היא כבר מהעבר השני ומבשרת את השנה החדשה או שהיא עדיין בתחומי השנה היוצאת? האם היא שייכת ל"תכלה שנה וקלקלותיה" או ל-"תחל שנה וברכותיה"? (החצי השני "תחל שנה וברכותיה" הוא כנראה ביטוי מאוחר של ימי הביניים ולא נמצא בחז"ל).

³ תרגום והסבר: ניחא הקללות שבספר דברים (משנה תורה) שהן לפני ראש השנה, אבל הקללות של ספר ויקרא (תורת כהנים, פרשת בחוקותי) – איזה ראש השנה יש בסמוך להם? האם עצרת (השם שחז"ל נתנו לחג השבועות) הוא ראש השנה? והתשובה היא שאכן כן, חג השבועות הוא ראש השנה לאילנות, נכון יותר לאדם שהאילן הוא מקור חיותו. ראו מסכת ראש השנה פרק א משנה ב: "בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר (תהלים ל"ג) היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ובחג נידונין על המים" (ועדיין עצרת נקרא ראש השנה, ראו שם משנה א מול משנה ב וצריך עיון). ועל כגון זה אפשר לומר: כי האדם עץ השדה (דברים כ ט).

⁴ "אתם נצבים" היא התשובה לתוכחה (קללות) של פרשת כי תבוא מהשבוע שעבר. "יש לכם עמידה". וכבר הארכנו במדרש זה ודומיו (ופרשני המקרא) בדברינו **אתם נצבים** בפרשה זו בשנה האחרת. הפעם נרצה לקרוא מדרש זה תחת הנושא של "תכלה שנה וקלקלותיה" ולשאול, ראשית, אם הוא חולק או לא חולק על המדרש הקודם. למרות קושי מסוים, הנטייה הראשונה היא לראות בו מדרש שאולי גמרא במגילה ואז פרשת נצבים אכן מבשרת את האופטימיות של השנה החדשה ומותחת קו אחרי התוכחה של פרשת כי תבוא. ומה נעשה עם כל הפסוקים הקשים שבאים בהמשך פרשת אתם נצבים? לרגע נדמה שאכן משה מפיס כאן את העם וקורא לו לעבור בברית מחודשת אחרי דבריו הקשים בפרשת כי תבוא. ראו למשל דברי רמב"ן בראש הפרשה: "אתם נצבים - שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בברית". אך לא עוברים עשרה פסוקים ושוב תוכחה קשה ביותר: "... כי אז יעשן אף ה' וקנאותו באיש ההוא ורביצה בו כל האלה הפתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמים ... וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלואיה ... גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה כל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצבאים אשר הפך ה' באפו ובחמתו". אז איפה אנחנו נצבים?

חדא, דפרשת אתם נצבים אינה בכלל הקללות שקלל משה את ישראל...⁵ אלא אותן שבאתם נצבים אינם קללות אלא שהעביר בני ישראל בברית. ועוד, גם בהאזינו יש קללות: "מזי רעב ולחומי רשף". אלא היינו טעמא לפי שרוצים להפסיק בפרשה אחת בין קללות לראש השנה וכן קורין פרשת במדבר סיני בין קללות שבתורת כהנים ובין עצרת.⁶

ספר אור זרוע ח"ב סימן שצב – חשיבות ההפטרה שוש אשיש

ואתם נצבים שיש בה מקצת קללה לכך תקנו לה נחמה שוש אשיש שהיא נחמה וכדי שתכלה שנה וקללותיה.⁷

וְהוֹתִירָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ בְּפָרִי בְטָנְךָ וּבְפָרִי בְהִמְתָּךְ וּבְפָרִי אֲדַמְתָּךְ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב ה' לְשׁוֹשׁ עֲלֶיךָ לְטוֹב כְּפָאֵשׁ שֶׁשׁ עַל אֲבֹתֶיךָ: (דברים ל ט).⁸

שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא יו"ד סימן עה -

תשובה: תכלה שנה וקללותיה, ותחל שנה וברכותיה לכבוד הרב מו"ה שאול אב"ד דק"ק רויזניץ והגליל יצ"ו.⁹

שו"ת יהודה יעלה חלק א יו"ד סימן קנ -

תכלה שנה וקללותיה תחל השנה וברכותיה לראש צדיק ה"ה כבוד אהובי י"י החריף מורג חרוץ ושנון כקש"ת מו" אשר סג"ל קעניג נ"י.¹⁰

⁵ בקטע זה שהשמטנו מביא הרא"ש את הגמרא במסכת בבא בתרא פח ע"ב שהבאנו בדברינו [תוכחתו של בשר דם](#), ממנה הוא מוכיח שהתוכחה מסתיימת בפסוק: "ואין קונה" שבפרשת כי תבוא ולא בפסוק "הנסתרות לה' אלהינו" שבפרשת נצבים. ראו דברינו הנ"ל והחשבון שהגמרא עושה שם עם מספרי האותיות מהפסוק המתחיל ועד המסיים.

⁶ המחלוקת בין רבינו ניסים (בן יעקב, המאה העשירית, קיייראן צפון אפריקה. מכונה לעתים גם הגאון למרות שאיננו שייך לתקופת ומקום הגאונים) והרא"ש (רבינו אשר) היא בהבנת הגמרא במגילה, בה פתחנו ובמענה לשאלות ששאלנו לעיל: איפה כלות הקללות: בפרשת כי תבוא או בפרשת נצבים? שיטת רבינו ניסים היא שהקללות כלות בפרשתנו. פרשת נצבים נקבעה לפני ראש השנה, כדי שיכלו גם הקללות שיש בה לפני תחילת השנה החדשה. שיטה זו יכולה להסתדר עם הגמרא במגילה שמזכירה "קללות שבמשנה תורה" בלי לציין איזו פרשה, אבל לא עם מדרש תנחומא לעיל שמוסד על פרשת נצבים ואומר: "יש לכם עמידה. לך נאמר: אתם נצבים היום כולכם". לשיטת רבינו ניסים הגמרא במגילה ומדרש תנחומא מייצגים שתי גישות שונות. הרא"ש, לעומת זאת, רואה בתוכחה של פרשת נצבים חלק מהברית המחודשת של ערבות מואב ולא המשך הקללות של פרשת כי תבוא: "אותן שבאתם נצבים אינם קללות אלא שהעביר בני ישראל בברית". לשיטה זו שותף גם רבינו יצחק מבעלי התוספות (ראו תוספות בבא בתרא פח ע"ב ד"ה "וקללם בעשרים ושתים") וכן רמב"ן שהבאנו בהערה 4 לעיל: "אתם נצבים - שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו". שיטת הרא"ש מגשרת היטב בין מדרש תנחומא והגמרא במגילה ומסדרת טוב גם עם ההפטרה "שוש אשיש בה' - הנחמה השביעית והחותמת, כפי שגם נראה במקור הסמוך. יש לשיטה זו רק קושי אחד "קטן". הפסוקים הקשים מפרשת נצבים שהבאנו לעיל! שוב משה מתפרץ? ראו פסוקים יז-כז בפרק כט. האיש אחד או משפחה אחת יחסאו ועל כל העם יקצוף?

⁷ הרי לנו חיבור ברור וחיזוק לקשר שבין הפטרת השבת "שוש אשיש בה' - הנחמה השביעית והחותמת של שבע שבועות הנחמה והנושא של "תכלה שנה וקללותיה". נראה שספר אור זרוע "הולך באמצע" בין שיטת רבינו ניסים ובין שיטת הראש: "יש בה מקצת קללות" הוא אומר. או שנאמר שהוא כשיטת רבינו ניסים. פרשת אתם נצבים היא עדיין חלק מתכלה שנה וקללותיה, והגישה האופטימית לשנה החדשה מקופלת דווקא בהפטרה! בכך שוב מצאנו קשר בין תשעה באב ובין ראש השנה התוחמים את שבע שבועות הנחמה משני עבריהם ומביאים מחורבן לתקווה של שנה חדשה, דרך הפטרת הנחמה.

⁸ בעקבות דברי אור זרוע ראינו צורך להתעכב מעט בנושא "שוש אשיש", עליו הרחבנו כבר בדברינו [אתם נצבים היום - שוש אשיש בה'](#) בפרשה זו, בדף המוקדש להפטרת השבת. הנה נמצא ביטוי זה לא רק בהפטרה כי אם בפרשה עצמה! משה לא מחכה לישעיהו. הפסוק בפרשתנו הוא התשובה לפסוק הקשה לעיל של פרשת התוכחה: "כן ישיש ה' להאביד אתכם", הוא התיקון המתבקש לתוכחה הקשה של פרשת כי תבוא. מקריאת פסוקי פרשת נצבים כולה, בפרט הפסוקים הנפלאים של פרק ל, יש סיוע רב לשיטת הרא"ש לעיל שפרשת אתם נצבים "אינה בכלל הקללות שקלל משה את ישראל ... אלא שהעביר בני ישראל בברית". יש כאן משולש של 'השש' בפרשת כי תבוא, בפרשת נצבים ובהפטרה. נחזור לנושא שלנו.

⁹ בדפדוף במאגר השו"ת של בר-אילן, הראשון שנתקלנו בו שהשתמש בברכה בנוסח הכפול המקובל: "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה", כנראה באגרת שכתב סביב ראש השנה, הוא הנודע ביהודה - ר' יחזקאל בן יהודה לנדאו רב העיר פראג, מאה 18. אבל זכות הראשונים שמורה (כנראה) לר' אברהם בן יצחק גרונדי, ספרד מאה 13 בן דורו של רמב"ן, שחיבר את הפיוט: [אחות קטנה תפילותיה עורכה](#) שנוהגים לומר בכניסת ראש השנה, בערב הראשון. בפיוט זה כל בית מסתיים במילים: תכלה שנה וקללותיה והבית האחרון מסתיים במילים: תחל שנה וברכותיה. אגב, יצ"ו הוא ברכה דוגמת שליט"א ופירושו: ישמרהו צורו ויחיהו. וגם זו ברכה נאה לראש השנה ולכל השנה, בפרט מאז שליט"א הפך לתואר השמור לרבנים ואדמו"רים מופלגים ...

¹⁰ יהודה יעלה - רבי יהודה בן ישראל אסאד נולד בעיר אסאד שבהונגריה בשנת ה"א תקנ"ד (1794) ונפטר בשנת ה"א תרכ"ו (1866). הוא למד בישיבת ר' מרדכי בנעט בניקולשבורג שבמורביה. ככהונתו כרב בהונגריה נשאל שאלות שהזמן גרמן, והשיב מאות תשובות בהלכה. ר' יהודה התכתב עם החת"ם סופר ועם עוד רבנים גדולים בהונגריה, ונחשב לפוסק הדור בהונגריה לאחר פטירת החת"ם סופר. המידע מתוך מאגר השו"ת של בר-אילן. בבדיקה קצרה (שודאי איננה מקיפה ויסודית) שערכנו, שוב בעזרת מאגר השו"ת, נראה שרבי יהודה בן ישראל אסאד זה, הקפיד בכל תשובותיו להשתמש במטבע הלשון תכלה שנה וקללותיה במקום קללותיה ולו כך נראה זכות הראשונים בשינוי מטבע לשון זו. ואם כך, האם נלך צעד נוסף ונאמר: תחל שנה ותיקוניה? ואכן כך מצאנו בתשובות החת"ם סופר רבו של יהודה יעלה, שכתב בתחילת אחת מתשובותיו (שו"ת חת"ם סופר חלק ב (י"ד) סימן שלו): **תכל שנה וקללותיה תחל שנה ותקנותיה וכו'.**

שו"ת דברי חכמים חלק או"ח סימן צא

והנני להוסיף ולומר: זה הוא בהתאם למנהגינו כאן ובחו"ל שאין אומרים אותה כי אם לפנות ערב של יו"ט ראשון של ראש השנה ולא בליל יו"ט שני.¹¹ ודבר פשוט הוא כי אחרי שאמרנו בסיומה תחל שנה וברכותיה, איך אפשר לחזור ולומר בליל יו"ט שני תכלה שנה וקללותיה?¹²

שבת שלום

ואתם נצבים

בשוש אשיש מפטירים

מלב אל לב מאחלים

תכלה שנה וקלקלותיה

תחל שנה, ברכותיה ותיקוניה

כל אשר חיסרנו וקלקלנו בשנה שחלפה

נמלא ונתקן בשנה הבאה עלינו לטובה

מחלקי המים

¹¹ מדובר כאמור [בתפילת אחות קטנה](#) תפילותיה עורכה, כנ"ל.

¹² הרי לנו דיון הלכתי, בנושא שלנו, אם מותר לומר את הברכה: "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה" - בליל יום טוב השני של ראש השנה. שהרי כולנו יודעים שזהו כבר ב' בתשרי ויוכיחו ימי התשרי הבאים אחריו ובפרט יום כיפור עליו אין שום ספק. אמנם, נוהגים יום שני של ראש השנה כדת וכדין כמו היום הראשון, כולל ברכת שהחיינו על תקיעת שופר (!) ושאר כל התפילות, הקידוש והברכות, גם בני ארץ ישראל (ראו ירושלמי עירובין פרק ג הלכה ט: "מודין חכמים לר' יודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים". ויש שמוצאים סימוכין לשני ימים ראש השנה כבר בכינוס בספר נחמיה, ראו דברינו [חדות ה' היא מעוזכם](#) בראש השנה). אבל בעל שו"ת דברי חכמים (רבי שלום (סאלם) יצחק הלוי שימש שנים רבות כחבר מועצת הרבנות הראשית בישראל, וכדיין בתל אביב. ממנהיגי הרוחניים של הקהילה התימנית בישראל) סובר שאין דין הפיוט כדין התפילה ואין לחזור ולומר פיוט זה שהוא פרידה מהשנה היוצאת והכנסת השנה החדשה בליל שני של ראש השנה. וגם בליל ראשון של ראש השנה, יש להקפיד לומר פיוט זה טרם חשיכה. ואולי מטעם זה נהגו לשלוח ברכה זו בכתב בימי חודש אלול ופסקו לומר אותה בברכה בע"פ בחג עצמו.